

КОМПОНЕНТИ, ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Лапшова Н.С.,

к.психол. н., доцент кафедри психології

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Критерії зміни соціального статусу особистості мають вплив на процес соціальної адаптації. З огляду на складні соціальні умови (військові дії, економічна та соціальна криза, небезпека та невизначеність) вагомим чинником адаптації на сьогодні є соціальний статус у системі міжособистісних відносин. Даний феномен має вплив на адаптацію як військових (демобілізація, поранення, інвалідність тощо) так і цивільних осіб (переїзд до іншого регіону, країни, втрата близьких, домівки, майна тощо). У даній статті зроблена спроба проаналізувати психологічні особливості соціального статусу, який виступає предиктором соціальної адаптації особистості.

Соціальний статус має власні визначені компоненти, особливості динаміки, типи та взаємозв'язки з багатьма індивідуально-психологічними властивостями особистості. Вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають соціальний статус у контексті вивчення його взаємозалежності від статі (А.Шрам, Дж. Бандтс, К. Гьоркхані, Й. Ванг, Ч. Матц-Коста, С. Шанер), цінностей (О. Петровський, Т. Алексеєнко, Н. Нестеренко), віку (Я. Коломинський), культури (Р. Беннедикт) тощо.

Методологія аналізу соціальної стратифікації була розроблена М. Вебером, згідно якої загальний соціальний статус особи або соціальної групи складається з трьох незалежних компонентів: економічного статусу, владного статусу і соціального престижу. Відповідно, визначення соціального статусу як інтегративного показника стану соціальної групи і її представників в суспільстві в системі соціальних зв'язків і відносин потребує уточнення. Так, у соціології поряд з категорією «соціальний статус» використовуються й інші: соціально-економічний, соціально-правовий тощо,

покликані визначати положення груп та їх членів у відповідних сферах життєдіяльності суспільства. Проте зазначені визначення не є типами соціального статусу і не розкривають його компонентної структури.

Компонентами соціального статусу доцільно вважати соціальні позиції, які можуть бути виділені на підставі об'єктивних показників (наприклад, стать, вік, освіта, професія, національність і т.д.). Для визначення положення в суспільстві є істотною оцінка соціальної значущості зазначених позицій, що виражається в поняттях «престиж», «авторитет» та ін., а також упорядкованістю, співвіднесеністю, залежністю і т. д. Соціальні позиції за допомогою нормативних і емоційних регуляторів – норм, соціальних почуттів, стереотипів і т. д. – набувають сфери взаємодії, права, обов'язків, впливу, можливостей, свободи та інших показників власне соціального статусу як інтегрованого індексу положення в суспільстві [4]. За допомогою соціального статусу упорядковуються, оформлюються, регламентуються відносини і поведінка груп та їх членів, засвоєння представниками груп відповідних тому чи іншому статусу ознак і характеристик, спонукання соціальної поведінки, тощо.

Проте, компонентна структура соціального статусу на сьогодні остаточно не визначена, а тому позиціонування та рольове функціонування залишаються найбільш важливими орієнтирами задля визначення компонентного наповнення. Зазвичай, одна людина виконує кілька соціальних ролей, в зв'язку з чим може виникати рольова напруженість і навіть рольовий конфлікт. Від соціальної ролі слід відрізнити рольову поведінку, яка відображає не соціально запрограмовану, очікувану, а реальну, фактичну поведінку того, хто цю роль виконує. Люди, які володіють одним і тим же статусом, виявляють ряд подібних особистісних рис, які охоплюють «соціальний тип» особистості. Залежно від того, чи займає людина дану позицію завдяки ознакам (раса, соціальне походження і т.п.) або завдяки власним зусиллям (освіта, заслуги), різняться відповідно «приписаний» і «досягнутий» статус. Відповідно, компонентна структура соціального статусу може бути динамічною та залежати від умов, у яких набувається або проявляється соціаль-

ний статус. Таким чином, варто розглянути особливості динаміки соціального статусу та визначити причини, за яких ця динаміка може проявлятися.

Однією із важливих характеристик, яка протистоїть динаміці соціального статусу є стійкість. М. Нортвей, Е. Франкель, Р. Поташин стверджують, що соціальний статус людини в одній групі являє собою зовнішню міру психологічної характеристики, що називається соціальним прийняттям, якою людина володітиме в інших групах [36]. А тому, утвердивши соціальний статус в одній групі, людина набуває якостей, які сприяють такому повторному досвіду в іншій групі. Проте це твердження може бути суперечливим, оскільки динаміка будь-яких психологічних явищ майже повністю залежить від умов, у яких вони розгортаються. Проте, Б. Ананьєв зауважував наявність взаємозалежностей між соціальним статусом особистості та її індивідуально-психологічними властивостями. Він зазначав, що соціальний статус людини є вихідною точкою у формуванні її структурно-динамічних властивостей, що у подальшому впливають на підтримання цього соціального статусу [1]. Тому стійкість можна вважати важливою характеристикою динаміки соціального статусу.

Соціальний статус має внутрішньо-змістовну сторону і зовнішньо-номінаційну форму, що визначають особливості його динаміки. Внутрішня сторона – це права, обов'язки певного статусу і його положення в ієрархії. Зовнішня форма – це найменування статусу, осмислення в єдності з його внутрішнім змістом. Кожен статус має соціальний престиж, місце в ієрархії, що розділяються суспільством і є закріпленим в культурі. Престиж формується під впливом наступних факторів: функціональної значущості статусу для розвитку суспільства; системи цінностей та історичних традицій даної культури [4].

У рамках антропологічної концепції Р. Беннедикт важливим компонентом динаміки соціального статусу особистості є культура. Так, згідно її думки, людина за своєю природою володіє винятковою пластичністю, тому соціальне та культурне середовище підпорядковує її собі та робить своєю частиною. Розглядаючи со-

ціальний аспект, К. Поппер розрізняє закритий та відкритий типи суспільства. Кожен із них відрізняється цілим рядом факторів, які включають в себе соціальний контроль та волю людини. Відповідно до цього, соціальний статус особистості може зазнавати змін під впливом характеристик, притаманних для кожного виду суспільства. До таких характеристик закритого суспільства відносять обмежену мобільність, відсутність гнучкості до нововведень, колективізм, авторитарну ідеологію тощо. Щодо суспільства відкритого типу, то до таких характеристик можна зарахувати динамічність соціальної структури, плюралістичну чи демократичну ідеологію, певний індивідуалізм, відкритість до нового досвіду тощо. Таким чином, можна зробити висновок, що соціальний статус особистості у суспільстві відкритого типу є більш динамічним утворенням. Натомість у суспільстві закритого типу соціальний статус особистості відрізняється стійкістю.

В. Уорнер базуючись на застосуванні антропологічного підходу до дослідження американського суспільства та культури, визначав участь людини у суспільному житті, як основний чинник динаміки соціального статусу особистості. Усередині кожного соціального класу можливий рух по статусам, який залежить від міри участі людини у житті сім'ї, ближнього кола спілкування та групи-асоціації. Соціальний статус особистості, що визначається тією чи іншою соціальною роллю, впливає на особистість у процесі її участі у суспільному житті. Активна участь у всіх колах спілкування сприяє не тільки просуванню людини наверх, але і її закріпленню на більш високих статусних позиціях [38]. Динаміка соціального статусу за В. Уорнером виглядає наступним чином:

- сім'я надає початковий статус дітям;
- ближнє коло спілкування надає відчуття впевненості у власному соціальному статусі;
- референтна сприяє закріпленню власного соціального статусу.

Однією із найбільш досліджених умов є конкурентне середовище. Створення змагальних умов, де в обмежений час учасникам необхідно дати максимальну кількість правильних відповідей, можна

вважати конкурентним середовищем. А. Шрам, Дж. Брандтс та К. Ѓорксхані розглядають проблему ранжування соціального статусу як джерела прихованої гендерної нерівності [33]. Конкуренція включає два основних виміри: суперництво за ресурси і ранжування відносних показників. Останній є соціально визнаним чинником у змагальних умовах, а тому є визначальним для соціального статусу. Було встановлено, що суперництво за ресурси, обумовлене конкурентними стимулами, негативно позначається на жінках, в порівнянні з чоловіками.

А. Шрам, Дж. Брандтс та К. Ѓорксхані створили умови, за яких жінкам та чоловікам пропонувалося вирішувати задачі у обмежений термін. Автори визначили, що при присвоєнні високого соціального статусу, чоловіки починають робити більше спроб та, відповідно, надають більше правильних відповідей, а жінки навпаки – роблять менше спроб вирішувати задачі [33]. Таким чином, дослідники дійшли до висновку, що соціальний статус залежить від статі, що у свою чергу розкриває особливості динаміки статусу та його зв'язок із статтю як соціально-демографічною характеристикою. Цей зв'язок також підтверджено Й. Вангом та Ч. Матц-Костю, які досліджували вплив соціального статусу людини на рівень суб'єктивного благополуччя на вибірці людей пенсійного віку [28]. Для суб'єктивного благополуччя жінок важливим фактором є соціальна підтримка, у той час як для чоловіків джерелом суб'єктивного благополуччя є соціальний статус та соціальна взаємність.

Різні соціальні групи мають певний комплекс характеристик, що визначають ціннісні орієнтації, стиль і спосіб життя, професійні та дозвільні практики, стратегії поведінки. Таким чином, динаміка набуття та прояву вже набутого соціального статусу можуть залежати від цих характеристик. Використовуючи теоретичну концепцію П. Бурдьє, вивчаючи рівень володіння економічним, політичним і культурним капіталом, Т. Дадаєва вивчала соціально-професійний статус викладачів ВНЗ [2]. Більшість викладачів (47% чоловіків, 49% жінок) відносять себе до середньої частини соціального прошарку, 18% – до нижчої частини середнього прошарку, до нижчого прошарку відносять себе – 6% чоловіків і 3% жінок, до верхньої части-

ни середнього шару – 6 і 5 % відповідно. Згідно з оцінкою грошових доходів багатими вважають себе по 3% чоловіків і жінок-викладачів. Ймовірно, вони ж і відносять себе до вищого прошарку суспільства – 3% чоловіків і 2% жінок. Соціально-професійний статус будь-якої групи визначається престижністю професії в суспільстві. Члени групи оцінюють престиж своєї професії. За даними нашого дослідження, 75% жінок і 66% чоловіків відзначили, що так чи інакше згодні із твердженням, що викладач університету – престижна професія. Серед незгодних з цим твердженням 34% чоловіків і 26% жінок. Чоловіки-викладачі частіше жінок відзначали, що відчують почуття вразливості (11,4%) і приниженості (9%), коли співвідносять себе з соціально-професійною групою «викладач університету». Подібні відмінності в оцінках престижності професії можна пояснити тим, що чоловіки більш вибагливі до матеріальної сторони професії, оскільки це диктується гендерними стереотипами, існуючими в суспільстві.

Наведені дослідження мали на меті поєднати соціально-стратифікаційний та функціонально-рольові підходи, оскільки стратифікаційний контекст був представлений через психологічну складову. Проте варто зазначити, що повною мірою у цих дослідженнях представлений соціально-стратифікаційний підхід так як в інтерпретації результатів використовувалось паттернування, зокрема співвіднесення дій із превалюючими соціальними стереотипами. Гендерний аспект дослідження соціального статусу найчастіше використовується для представлення специфіки функціонально-рольового підходу, проте результати зазвичай підтверджують доцільність використання соціально-стратифікаційного підходу. Наприклад, Ф. Паркін стверджує, що «Статус жінок, звичайно, значно поступається статусу чоловіків у багатьох сферах суспільного життя, таких як можливості в сфері зайнятості, у володінні власністю, в доходах та ін. Однак ці форми нерівності, пов'язані зі статевою приналежністю, як правило, не розглядаються як компоненти соціальної стратифікації. Це пов'язано з тим, що для переважної більшості жінок наявність соціальних і економічних ресурсів визначається в першу чергу положенням їх сімей, і

особливо становищем чоловіків – голів сім'ї. Хоча жінки в даний час і мають деякі власні статусні характеристики, їх претензії на доступ до ресурсів визначаються не стільки їх справою, скільки основним заняттям їх батьків і чоловіків» [27]. Таким чином, розгляд гендерного аспекту у вивченні соціального статусу не є доцільним, особливо при вивченні соціально-психологічних чинників, які повинні надавати перевагу функціонуванню особистості в групі, але не розглядати атрибутивно-стереотипні характеристики як ключові для набуття соціального статусу у малій групі. Відповідно, динамічні особливості за використанням соціально-стратифікаційного підходу можуть не проявлятися.

Спектр взаємозв'язків соціального статусу дуже широкий. Він може розглядатись як чинник прояву інших психічних явищ, так і результатом розгортання психічних явищ. Найважливіший зв'язок соціального статусу представлений із віком. Більшість дослідників погоджуються, що соціальний статус молодих людей нижче статусу людей середнього віку, проте дуже суттєві відмінності присутні для соціального статусу людей похилого віку: культурний контекст відіграє дуже важливу роль у наданні статусу людям похилого віку. Для західного суспільства характерний відносно невисокий соціальний статус людей похилого віку. Це пов'язано з тим, що суспільство і держава не розглядає представників цієї соціальної групи як таких, що сприяють зростанню добробуту суспільства, не використовує потенціал їх вільного часу і накопиченого досвіду, а бачить в них фінансовий тягар. Тому з'являється термін вік «доживання», що відображає соціальний статус літніх людей як пасивних членів суспільства і клієнтів соціального обслуговування. З внутрішньої сторони зниження соціального статусу після виходу на пенсію відбивається в таких соціальних наслідках як зменшення доходу і звуження соціальних контактів та скорочення активності. Із зовнішньої сторони – у сприйнятті статусу літньої людини як нижчої на всіх рівнях (від науково-теоретичного до самосприйняття літніх людей).

Вікові особливості соціального статусу залишаються одними із небагатьох, де соціальний статус є результатом або наслідковим

явищем. Більшість досліджень розглядають соціальний статус достаньо різномістовно та вивчають динаміку змін психічних явищ залежно від вже наявного соціального статусу. Так, А. Бернхардт, Е. Фіелд, Р. Панде, Н. Рігол, С. Шанер, С. Тройер-Моор диференціюють соціальний статус чоловіків за наявністю працевлаштованої жінки [8]. Автори представили дані про переваги подружжя і їхні погляди на ставлення чоловіків до жіночої праці в сільських районах Індії. Вони визначили, що соціальний статус, який отримує працююча жінка, впливає на чоловіка, а тому опір чоловіків щодо жіночої праці, пов'язаний з більш низьким рівнем зайнятості їхніх дружин, зменшувався. Проте у цьому дослідженні якраз наявний культурний контекст, так як працевлаштована жінка в Індії традиційно не збільшує соціальний статус чоловіка.

Культурний контекст при розгляді соціального статусу може стосуватися не тільки культурно-специфічних, а й універсальних феноменів також. К. Айші, Ч. Айзен, Х. Хітокото у своєму дослідженні довели, що соціальний статус відіграє значну роль у формуванні психологічної спрямованості особистості [7]. Зокрема це стосується ставлення виконання діяльності та відповідальності як особистісної характеристики. Дж. Парк та колеги встановили, що люди з більш низьким соціальним статусом мають більш високий рівень гніву та агресії [27]. Тим не менш, цей висновок можна застосовувати лише для представників західних культур, оскільки співвідношення соціального статусу та агресивності залежить від культурного контексту. Дж. Парк та інші порівняли між собою групи американців та японців та визначили, що для західних культур прояви агресії означають розчарування, а тому це властиве для людей з нижчим соціальним статусом, у той час як для японців агресія слугує для демонстрації авторитету і вона характерна для людей із високим соціальним статусом. Дж. Парком та його колегами встановлено, що прояв гніву був передбачений суб'єктивним соціальним статусом серед американців і об'єктивним соціальним статусом серед японців [27].

Варто зазначити, що диференціація суб'єктивного та об'єктивного соціального статусу є важливою особливістю у розрізнен-

ні підходів. Соціально-стратифікаційний підхід оперує поняттям об'єктивного соціального статусу, оскільки він є об'єктивно вимірюваним та набутим завдяки зовнішнім чинникам. Функціонально-рольовий підхід оперує поняттям суб'єктивного соціального статусу, оскільки він є результатом оцінки власного статусу та оцінки статусу особистості іншими членами групи. Так, наявність залежності суб'єктивного соціального статусу від об'єктивного соціально-економічного статусу встановлена Н. Адлером та колегами, підтверджена у дослідженні Рівенбарк Дж., Копеланд В., Давіс-сон Є., Гесмен-Пінес А., Хойл Р., Піонтак Дж., Рассел М., Скіннер А. та Олгерс С.: підлітки, що живуть у районах з більш високим рівнем нерівності у доходах мають суттєво нижчий суб'єктивний соціальний статус. У дослідженні М. Шнейдер пропонується суб'єктивний соціальний статус – сприйняття людиною свого становища в соціальній ієрархії. Він є важливим психологічним механізмом, що визначає зв'язок між нерівністю і задоволенням [35]. Спираючись на соціологічні та соціально-психологічні дослідження, С. Шнейдер стверджує, що контекстуальний вплив нерівності доходів на суб'єктивне благополуччя опосередковане сприйманням соціального статусу, і нерівність доходів пом'якшує взаємозв'язок між суб'єктивним соціальним статусом і добробутом. Застосовуючи методи багаторівневого моделювання, з'ясовано, що нерівність в доходах знижує самооцінку соціального статусу і, у свою чергу, загальний добробут людей (аргумент посередництва). Також встановлено, що нерівність в доходах підвищує важливість суб'єктивного соціального статусу для задоволення життям (аргумент поміркованості).

З початку 2000-х років накопичуються дані про те, що суб'єктивний соціальний статус – відчуття людиною своєї власної позиції в соціальній ієрархії впливає на здоров'я вище об'єктивного соціально-економічного статусу. Однак на сьогоднішній день мало що відомо про те, як можна пояснити ці різні наслідки для здоров'я суб'єктивного соціального статусу. Хоебел Дж., Маске Ю. Е., Зіб Х., Ламперт Т. стверджують, що існують переконливі докази того, що більш низький об'єктивний соціально-економічний статус, що

вимірюється освітою, професією і доходом, пов'язаний з більш високим ризиком депресії [16]. Однак менше відомо про зв'язок між сприйняттям соціального статусу і поширеністю депресії. Встановлено зв'язки як об'єктивного соціально-економічного статусу, так і суб'єктивного соціального статусу з депресивними симптомами серед дорослих в Німеччині.

Хоебел Дж., Маске Ю. Е., Зіб Х., Ламперт Т. визначили, що після взаємної корекції, низький соціально-економічний статус і більш низький суб'єктивний соціальний статус мають зв'язок з поточними депресивними симптомами [16]. Асоціації були виявлені в обох статей і зберігалися після подальшого впливу на соціально-демографічні фактори, довгострокові хронічні стани і функціональні обмеження. Отримані дані Хоебел Дж., Маске Ю. Е., Зіб Х., Ламперт Т. свідчать про те, що сприйняття низького соціального статусу у дорослих може бути залучено в патогенез депресії і грати посередницьку роль у взаємозв'язку між об'єктивним соціально-економічним статусом і симптомами депресії.

Подібно до диференціації суб'єктивного та об'єктивного соціальних статусів, Л. Дементій та О. Нечипоренко стверджують, що існують відмінності в уявленнях про успіх та успішну особистість у представників із різними соціальними статусами. У людей із високим соціальним статусом соціальні уявлення про успіх базуються на внутрішніх характеристиках успіху, особистісних характеристиках людини, які детермінують активність суб'єкта успішної діяльності. Для представників, що мають нижчий соціальний статус значущими ознаками успіху є зовнішні атрибути: брендовий одяг, люксові квартири та машини тощо. Багато сучасних досліджень фокусуються на визначенні рівня суб'єктивного благополуччя, його чинниках та умовах становлення. Наприклад, Ф. Васім, Т. Джайбін та В. Аїкбол досліджували як змінюється рівень суб'єктивного благополуччя жінок у залежності від їх соціального статусу, що визначався перебуванням у шлюбі з офіцером Американської армії або з цивільним чоловіком [49]. Встановлено, що жінки, які перебувають у шлюбі з армійськими офіцерами і не вступають в шлюб з однолітками, з більшою ймовірністю вказували на більш високий

рівень свободи і задоволення в порівнянні з жінками, які перебувають у шлюбі з цивільними особами і живуть зі свекрухою. Крім того, з'ясовано, що вплив умов життя на задоволення був опосередкований заявленою свободою жінок. Тому Ф. Васім, Т. Джайбін та В. Айкбол зазначали, що соціальний статус жінок, зумовлений особливостями їх заміжжя, впливає на показники суб'єктивного благополуччя та задоволеність від життя [37]. Це дослідження розглядало соціальний статус як чинник суб'єктивного благополуччя. Схожим чином Н. Адлер та колеги автори визначили наявність взаємозв'язку між суб'єктивним соціальним статусом та станом здоров'я людини [6]. У своєму дослідженні вони спирались на тезу про те, що соціально-економічний статус хоча і є складовою суб'єктивного соціального статусу, проте не визначає його. У результаті дослідження груп британців, а також білошкірих та чорношкірих американців було встановлено, що схильність до гіпертонії, депресії та в цілому стан здоров'я людини залежать від суб'єктивного соціального статусу.

Сучасні моделі припускають, що низький соціальний статус впливає на імунну функцію, посилюючи запалення і знижуючи противірусний захист. Незважаючи на те, що ця модель виглядає дещо консервативною, недавні дослідження Н. Сімонс та Дж. Тинг стверджують, що регуляторна сигнатура генів соціального статусу також залежить від місцевого середовища і характеру соціальних ієрархій.

Лі А. Дж., Акіний М. Ю., Марері П., Нюндю Ф., Каріукі Т., Тинг Дж. встановили, що соціальний статус людей та інших ієрархічних видів тісно пов'язаний з відмінностями в характеристиках, пов'язаних зі здоров'ям і фізичною підготовкою [21]. Експериментальні маніпуляції з соціальним статусом у самок макак-резусів дозволяють припустити, що цей зв'язок частково пояснюється впливом статусу на регуляцію імунних генів. Проте, соціальні ієрархії встановлюються і підтримуються різними способами для різних видів: в той час як деякі засновані на сімейному кумівстві, інші виникають в результаті прямої фізичної конкуренції. Встановлено, що ця варіація впливає на відносини між соціальним статусом і регуляцією імунного гена

у диких бабуїнів, де ієрархія у самців заснована на бойових здібностях. Результати дослідження продемонстрували, що паттерни експресії генів, пов'язаних з високим статусом, є попередниками, а не наслідками високого соціального статусу у чоловіків, на підтримку ідеї про те, що фізіологічний стан визначає, хто досягає високого рангу [21]. Ці результати підтверджують перевірку взаємозв'язку між соціальним статусом та імунною регуляцією генів у диких приматів. Це також підкреслює важливість соціального контексту у формуванні відносин між соціальним статусом і імунною функцією.

Отримані результати значною мірою підтверджуються результатами дослідження Н. Снайдер-Маклер та групи авторів, які прагнули визначити взаємозалежність між соціальним статусом особистості та імунними функціями [35]. Встановлено, що соціальний статус визначає пропорції імунних клітин. Це дає уявлення про прямий біологічний вплив соціальної нерівності на імунну функцію, тим самим покращуючи розуміння впливу відмінності соціальних статусів на здоров'я. Танг К. Л., Рашид Р., Годлей Дж. та Гхалі В. А прагнули визначити зв'язок між суб'єктивним соціальним статусом або сприйняттям індивідумом свого положення в соціальній ієрархії та ймовірністю виникнення ішемічної хвороби серця, гіпертонії, діабету, ожиріння і дисліпідемії. Зниження суб'єктивного соціального статусу пов'язано зі значним збільшенням шансів на захворювання коронарної артерії, гіпертонію, діабет і дисліпідемію, з тенденцією до збільшення шансів ожиріння.

Калдвелл А. та Сайєр Р. стверджують, що більш низький соціально-економічний статус постійно пов'язаний з підвищеним ризиком ожиріння, особливо у жінок, що живуть в розвинених країнах, таких як Сполучені Штати і Західна Європа [12]. Переважаючі теорії, що описують цей взаємозв'язок, були зосереджені, в першу чергу, на факторах найближчого рівня, таких як, погане харчове середовище (наприклад, відносна відсутність варіантів здорового харчування і більш висока концентрація ресторанів швидкого харчування), що виявляється в районах з більш низьким або високим соціально-економічним статусом, і пов'язані з цим більш високі фінансові витрати з покупкою здорової їжі в порівнянні з нездоровою, енергетично насиченою їжею.

Окрім взаємозв'язку фізичного здоров'я людини з її соціальним статусом, існує зв'язок також між психологічним здоров'ям, що був виявлений у процесі дослідження груп підлітків Дж. Рівербанком та колегами. Встановлено, що підлітки з більш низьким суб'єктивним соціальним статусом мали більш високі психологічні розлади, більшу кількість проблем з неухважністю, а також більшу кількість проблем з поведінкою у повсякденному житті [29]. Також підтвердженням наявності взаємозв'язку між соціальним статусом та психічним здоров'ям особистості є дослідження африканських мігрантів в Америці, здійснене С. Ахмедом та А. Расмусеном. Дослідження корінного населення виявило відповідні індикатори соціального статусу, але цих індикаторів недостатньо для вираховання змінних, які мають унікальне значення для мігрантів. Встановлено, що зміни показників соціального статусу в залежності від міграції пояснюють відмінності у загальному рівні психічного здоров'я (тобто наявність або відсутність тривоги, депресії, соматизації і посттравматичного стресу) за межами потенційно травмуючих подій. Також встановлено, що вплив зміни соціального статусу у зв'язку з міграцією не є відповідним показником соціального статусу в цілому. Крім того, зміна гендерних ролей як результату міграції має суттєвий вплив на соціальний статус і психічне здоров'я людей після міграції.

У результаті іншого дослідження Снудер-Маклер Н. та групи авторів встановлено, що соціальний статус є стресогенним фактором, а тому є важливим фактором чутливості до хвороб, а також ризику смертності у людей та інших соціальних організмів. Взаємозв'язок соціального статусу та особливості діяльності організму пояснюються також висновком дослідження Снудер-Маклер Н. та групи авторів: існує контекстно-залежний характер впливу соціального статусу на регуляцію генів, насамперед йдеться про епігенетичне ремодельовання доступності хроматину як сприяючого цьому фактору [35].

Ларрієу Т., Черікс А., Дукве А., Родрігес Дж., Лей Х., Груеттер Р., Санді С. стверджують, що існують серйозні відмінності у здатності людей до переживання стресу [20]. У той час як генетичні фактори

і схильність до стресу в ранньому віці є ключовими компонентами такої нейроповедінкової різноманітності, спостереження виявили індивідуальні відмінності у відповіді на стрес. Це підвищує ймовірність того, що інші чинники можуть мати вирішальне значення в стресовій уразливості. Таким чином, досліджено, чи можуть поведінкові фактори, що виникають з існуючих ієрархій домінування, передбачити вразливість до хронічного стресу, застосовуючи модель депресії хронічної соціальної поразки, щоб досліджувати прогностичну силу ієрархічного статусу у мишей, щоб визначити, які люди будуть проявляти сприйнятливості до депресії хронічної соціальної поразки [20]. Результати неінвазивно визначають походження поведінкових факторів ризику, які прогнозують викликану стресом депресивну поведінку, пов'язану з соціальним статусом особи та її метаболічними змінами.

Біологічно стрес пояснюється дією гормонів гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі. Результати дослідження Д. Рахал та колег представили, що більш низький показник суб'єктивного соціального статусу пов'язаний з більшою реактивністю страху і швидшою реактивністю осі гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі і відновлення до початкового рівня [28]. Не спостерігалось скорочень серцево-судинних реакцій. Більш низький суб'єктивний соціальний статус передбачав збільшення аритмії дихальних синусів під час стресового завдання оцінювання тільки серед учасників, що оцінювали свій суб'єктивний соціальний статус та навчалися у старшій школі. Результати показують, що сприйняття положення своєї сім'ї в суспільстві може формувати реакцію на стрес і потенційно на здоров'я людини загалом.

Стресовий вплив соціально-економічного статусу та суб'єктивного соціального статусу був досліджений у рамках дослідження А. Рой. Аналізуючи американські сім'ї з низьким прибутком, вони розглянули взаємозв'язок з соціальним статусом батьків, їх рівнем депресії, стресу та поведінки їх дітей у соціумі [31]. Встановлено, що батьки з більш низьким соціальним статусом, що визначається відсутністю належної освіти та роботи мають більш високий рівень депресії, їх діти мають асоціальну поведінку, що збільшує вплив

стресових факторів для сім'ї. Вивченням ролі стресу у формуванні соціального статусу також займався Дж. Кандіф. Стрес визначено як потенційне джерело відмінностей в фізичному здоров'ї в залежності від соціального статусу. Хоча є вагомі підстави вважати, що вплив стресу і реакція на стрес можуть бути важливим шляхом, що зв'язує більш низький соціальний статус з поганим станом здоров'я, прямі докази відсутні. Окрім взаємозв'язку соціального статусу зі здоров'ям та стресом, Б. Кауфман та колеги виявили наявність впливу соціального статусу на емоційну сферу людей та їх харчову поведінку [18]. За допомогою досліджень студентів коледжів Кауф-фмен Б. Ю., Бекшай Дж., Меннін К., Роджерс А. Х., Шеперд Дж. М., Зволеньський М. Дж. виявили, що у студентів коледжів з більш низьким суб'єктивним соціальним статусом може бути більш високий ризик розвитку нерегульованих емоцій і, як наслідок, виражається неадекватна тривалість прийому їжі.

К. Андерсон та колеги виявили залежність суб'єктивного психологічного благополуччя від соціального статусу [7]. Вони підтвердили гіпотезу про те, що суб'єктивне психологічне благополуччя залежить не від соціально-економічного статусу особистості, а від її соціального статусу, що формується у процесі міжособистісної взаємодії з іншими особами.

І. Гросман та М. Варнум займались визначенням взаємозв'язку між соціальним статусом та когнітивними особливостями особистості, а також їх залежність від культурних факторів [15]. У їх дослідженні взяли участі дві групи респондентів: американці, які є представниками незалежних спільнот, та росіяни, що відносяться до залежних спільнот. Вони визначили, що низький соціальний статус був пов'язаний з цілісним пізнанням та більш взаємозалежними поглядами на себе у обох груп. В першому дослідженні люди з більш низького соціального статусу і росіяни демонстрували меншу упередженість. У другому дослідженні та ж група досліджуваних демонструвала більшу наявність контекстуальної уваги, більше нелінійних суджень про зміни і більше взаємозалежних уявлень про себе. На основі результатів цього дослідження були створенні висновки щодо відмінностей самооцінки та когнітивних тенденцій,

які залежать від культурного фактору, а також соціального статусу. Дослідження Мускателл К., Дедовік К., Славіч Г., Джарчо М., Брін І., Бовер Дж., Ейсенбергер Н. відповідають вищеописаним результатам та доводять наявність впливу соціального статусу особи на його/її когнітивні особливості та здоров'я в цілому [25]. Соціальна стратифікація має важливі наслідки для здоров'я і добробуту, так як люди, які стоять нижче в ієрархії, мають гірші результати, ніж люди, що стоять вище по соціальних сходах. Окремі лінії минулих досліджень припускають, що зміни в запальних процесах і нервових реакціях на загрозу можуть пов'язувати нижчий соціальний статус з більш поганими результатами. Результати показали, що більш низький суб'єктивний соціальний статус був пов'язаний з значним збільшенням запалення. Дані нейровізуалізації показали, що більш низький суб'єктивний соціальний статус був пов'язаний з більшою нервовою активністю в дорсомедіальній префронтальній корі у відповідь на негативний зворотний зв'язок.

Залежність соціального статусу від культурних факторів була предметом наукового пошуку Чен С., Глісон Т., Ванг М., Ліу С. та Ванг Л., зосереджуючи увагу на вивченні взаємозв'язків між уявленнями дітей про соціальний статус, соціальне пізнання по відношенню до раси, статусу та соціально-емоційного благополуччя дітей китайського походження в Америці [11]. Встановлено, що в порівнянні з молодшими дітьми, діти старшого віку частіше посилаються на освіту як показник соціального статусу і менше посилаються на економічну спроможність. Діти також асоціювали образи білих дітей з позиціями високого соціального статусу з більшою ймовірністю. Більш низький суб'єктивний соціальний статус у дітей був пов'язаний з їх соціальною самотністю, навіть з урахуванням показників соціально-економічного статусу, про які повідомляли батьки. Згідно результатів, уявлення китайсько-американських дітей про свій власний і соціальний статус інших людей можуть відображати зростаюче розуміння культурних цінностей і соціальних стереотипів раси і соціального статусу, а також можуть бути важливим чинником їх соціально-емоційного благополуччя [11].

М. Краус, П. Піф та Д. Келтнер припустили, що соціальний клас

тісно пов'язаний з пониженим почуттям особистого контролю, що пояснює переважання контекстуальні пояснення соціальних подій [19]. Дослідники визначили, що у всіх проведених дослідженнях почуття контролю визначило залежність між суб'єктивним соціальним статусом і контекстними поясненнями соціальних ситуацій.

У дослідженні М. Ріццо та М. Кілен вивчено вплив відносного соціального статусу дітей на їх здатність визначати психічні стани інших людей [30]. Коли відносним соціальним статусом учасників маніпулював структурний фактор (стать), ті, хто мають несприятливий статус з більшою ймовірністю, проходили оцінку помилкових переконань і почуттів переконань краще ніж ті, хто має привілейований статус. Коли статусом керував окремих фактор (результативність), ті, хто має несприятливий статус краще проходили оцінку помилкового переконання, але не оцінку переконання-емоції. Результати дають перші емпіричне підтвердження того, що соціальний статус людини у певному контексті впливає на здатність людини визначати психічні стани інших людей. Отриманні результати підтверджують результати досліджень Адлер Н. та інших дослідників, оскільки Краус М., Піфф П., Келтнер Д. визначили, що виявлені взаємозв'язки не мають відношень до соціально-економічного статусу людини, а залежать лише від суб'єктивного відчуття людини власного соціального статусу, який може будуватися на основі етнічної приналежності, політичних ідеологій тощо. Разом з тим, на основі результатів дослідження Краус М., Піфф П., Келтнер Д., а також дослідження Гроссмен І., Варнум М. [19] можна зробити загальний висновок про вплив соціального статусу людини на її когнітивні особливості та специфіку мислення.

Роль соціального статусу розглядається не лише у контексті культурних факторів, але також визначає політичну активність особи. Н. Гордон та П. Хол розглядають фактори, які останнім часом посилили підтримку кандидатів, і причини популізму у розвинених демократіях, особливо серед основної групи чоловіків робочого класу [14]. У контексті дебатів про те, чи є ключові причинні фактори економічними або культурними, ефективний аналіз повинен спиратися на розуміння того, як економічні і культурні події взає-

модіють, щоб викликати підтримку популізму. Встановлено, що більш низькі рівні суб'єктивного соціального статусу пов'язані з підтримкою правих популістських партій [14]. Також виявлено ряд економічних і культурних змін, які можуть привести до зниження соціального статусу чоловіків без освіти в коледжі, і показують, що відносний соціальний статус цих чоловіків з 1987 року знизився в багатьох розвинених демократіях.

А. Сніббе, Х. Маркус визначили, якою мірою рівень освіти формує соціальний статус людини шляхом аналізу моделей впливу вибору [34]. Вони встановили, що випускники коледжів обирали привабливі для них культурні продукти (музика, література) виходячи з необхідності вираження унікальності, контролю оточення і впливу на інших. Водночас респонденти з нижчим рівнем освіти прагнули шляхом вибору культурних продуктів підкреслити власну цілісність та зробити супротив впливу. К. Кірбі та Н. Маракович вивчали, як представники різних соціальних статусів реагують на можливість нівелювати майбутні результати обираючи при цьому нижчу вигоду у теперішньому. Змодельовано ситуації, у яких респондентам пропонувалось обрати отримання винагороди в короткий час, але меншої, або більшої з затримкою. З'ясовано, що представники вищого соціально-економічного статусу схильні обирати більшу вигоду з затримкою, у той час як представники нижчих соціальних статусів обирають швидко, але меншу вигоду. Показники цього дослідження корелюють з уявленнями Т. Глуцишин, яка стверджує, що соціальний статус впливає на формування особливої економічної свідомості та визначає специфіку економічного мислення [1]. С. Рімерс та Е. Мейлор досліджували вибір швидкої вигоди та імпульсивності вчинків. Встановлено, що вибір більш ранньої суми був пов'язаний з декількома демографічними даними: молодший вік, більш низький дохід і низький рівень освіти; а імпульсивна поведінка зумовлена більш раннім віком першої сексуальної активності, палінням і більш високим індексом маси тіла.

І. Вайс та К. Ферштман визначили, що переваги соціального статусу можуть впливати на економічні показники декількома різними способами [38]. Однак важко визначити важливість таких мір-

кувань в сучасних суспільствах. По-перше, необхідно встановити наявність ранжирування соціального статусу і визначити його контури. Висока мобільність і можливість миттєвої слави, спираються на засобах масової інформації та дозволяють припустити, що люди можуть швидко отримати і втратити соціальний статус [38].

Окрім специфічного економічного мислення та далекоглядності у отриманні винагороди, люди з високим соціальним статусом більшою мірою налаштовані на побудову кар'єри. Аутін К. Л., Дуглас Р. П., Дуффі Р. Д., Інгланд Дж. В. та Алан Б. А. ґрунтуючись на теорії психології праці, дослідили взаємозв'язок між суб'єктивним соціальним статусом, трудовою волею і здатністю до побудови успішної кар'єри з плином часу в вибірці з 267 студентів. З'ясовано, що робоча воля значно опосередковує зв'язок між соціальним статусом і здатністю до побудови успішної кар'єри. Результати надають попередню підтримку гіпотезам теорії психології праці щодо відносин від фінансових обмежень і маргіналізації до трудової і здатності адаптації до кар'єри.

Г. Сілласте, досліджуючи соціальні проблеми у системі вищої освіти, підкреслювала, що серед українського студентства мотиви здобуття вищої освіти суттєво змінилися. Так, кілька десятиріч тому наявність диплому про вищу освіту свідчила про життєвий успіх особистості. Зараз визначальну роль відіграє зацікавленість людини у конкретній професії та матеріальні винагороди, котрі вона може отримати після оволодіння професійними вміннями та навичками. За даними дослідження 47% українських студентів вважають головним матеріальне благополуччя. Інші 42% досліджуваного студентства переконані у тому, що наявність вищої освіти стане запорукою нового, більш високого соціального статусу [8]. На важливій ролі освіти у процесі соціальної стратифікації населення наголошував С. Мюррей. Так, соціальна стратифікація населення нагадує механізм вертикальної мобільності. Система вищої освіти у США є механізмом сепарації вищого середнього класу від решти суспільства. Так, соціальний статус людей, які мають вищу освіту, базується не лише на рівні матеріального доходу, а й стилі життя та системи цінностей. Таким чином, освіта набула характеру

інструментальної соціальної цінності та певним чином пов'язана із соціальним статусом особистості.

Соціальний статус особистості – це позиція, яку людина набуває, і, яка проявляється виключно у процесі міжособистісної взаємодії. Тому, так як соціальний статус особистості є невід'ємною частиною групового життя, необхідно розглянути й інші його компоненти. Мала група за Р. Морлендом та М. Хоггом як середовище набуття особистістю соціального статусу формується шляхом включення членів групи у спільну діяльність. Групова робота у даному випадку – це підстава для розвитку емоційних взаємостосунків та цінностей колективу. У згуртованому колективі у членів групи з'являється бажання зайняти певний високий статус серед своїх колег. Г. Андреева вважає, що етапи розвитку малої групи визначається рівнем розвитку тієї діяльності, якою займається група. Лідер як компонент групи виконує різноманітні вимоги залежно від етапу розвитку групи. П. Даунтон визначає лідерство як положення у суспільстві, яке характеризується здатністю людини, яка займає зазначене положення, спрямовувати та організовувати колективну поведінку. Відповідно лідерство можна вважати соціальною роллю. Численні дослідження у цьому напрямку говорять про те, що соціальний статус особистості пов'язаний із проявами феномену лідерства у колективі. Дж. Ченг, Е. Аніціч, Дж. Хенріч, Ф. Джил-Уайт, М. ван Вугт та ін. розглядали соціальний статус у зв'язку із лідерством та його основними стилями. Окрім того, Дж. Хенріч пов'язував соціальний статус особистості із наявністю соціальної ієрархії, престижу та домінування. Б. Шаугнесі, досліджуючи політичне життя особистості, наголошував на тому, що соціальний статус залежить від мотивації, політичної волі та амбіцій людини.

Говорячи про набуття соціального статусу у процесі міжособистісної взаємодії насамперед варто говорити про поняття лідерство та підпорядкованість, оскільки соціальний статус особистості формується за рахунок співвідношення різного рівню поваги та переваг, що властиві одним людям та не характерні для інших. Соціальний статус людини формується у процесі побудови соціальної ієрархії, що будується на основі таких явищ як престиж та доміну-

вання. Дж. Ченг та колеги стверджують, що не всі люди із високим статусом стають за його сприяння лідерами, і так само не всі лідери відрізняються високим соціальним статусом [10]. Співвідношення соціального статусу та лідерства не можна розглядати як взаємозалежні явища, проте вони мають певний зв'язок, який варто вивчати більш детально. Дослідники визначили, що престиж або ж схильність людини до домінування над іншими є необхідними, хоча іноді і недостатніми умовами ефективного лідерства, оскільки ці дві характеристики забезпечують основу здатності лідера впливати на оточуючих. Згідно науковим напрацюванням Дж. Ченг, у невеликих досліджуваних експериментальних групах лідери з'являються неформально, завдяки повазі інших людей до свого власного досвіду, а також за допомогою примусу [10]. Ця тенденція спостерігається у різних культурах та невеликих суспільствах у випадках, коли мова йде про інституційні, формальні групи [20].

Дж. Хенріч та Ф. Джил-Уайт зазначають, що становлення особистості як лідера може підвищити її соціальний статус, наприклад, завдяки посиленню потенційної загрози шляхом примусу за рахунок наявності союзників. У більш широкому сенсі насильницьке переконання і фізичну силу варто розглядати у якості двох основних механізмів, які формують соціальну ієрархію лідера і послідовника. У свою чергу, Дж. Ченг та Дж. Тресі наводять приклад Грети Тунберг, джерелом лідерства якої є її престиж, обумовлений демонстрацією її ефективності у сприянні колективним діям. З точки зору М. ван Вугт, повага і увага, які вона отримує, демонструють наявність у неї високого соціального статусу [36].

Е. Анічіч зазначає, що стиль лідерства часто змінюється в залежності від актуального соціального статусу і контексту. Наприклад, бізнес-менеджери часто не схильні до прояву домінування, але, втративши престиж, вони спонтанно вдаються до сили і прагнуть відновити свій соціальний статус та престиж, ініціюючи конфлікт із застосуванням погроз і образ. Цей висновок підкреслює необхідність наявності високого соціального статусу для ефективного керівництва і збереження відмінностей у впливі, на який спирається привілейована позиція лідера. Однак, наявність високого со-

ціального статусу не гарантує становлення особистості як лідера або ефективності її керівництва. Аналізуючи цю особливість, М. ван Вугт бере за основу приклад жінок на керівних посадах, що, за свідченнями колег володіють престижем, проте він випускають з уваги інші індивідуальні відмінності та культурні фактори. Як зазначають Б. Шаугнесі та колеги, набуття соціального статусу та становлення лідера залежить частково від мотивації, політичної волі і амбіцій, що виражаються в бажанні перевершити інших високопоставлених осіб в прагненні до лідерства [36].

Одним із важливих факторів, який може пом'якшити вплив соціального статусу на лідерство, є культура, особливо культурні норми, які підносять соціальну і політичну рівність, які можуть пригнічувати появу домінуючих лідерів. Узагальнюючи ці міркування, люди, яким бракує престижу для залучення послідовників або примусового домінування, навряд чи зможуть отримати лідерство, так само як і лідери без наявного джерела впливу матимуть тенденцію до невдачі.

Лукашевський А., Сіммонс З., Андерсон С., Дж. Ноней розглядають специфічний аспект формування соціального статусу та зосереджуються на тому, що фізично агресивні чоловіки мають більше шансів здобути високий соціальний статус [22]. Передумовою цього вважається те, що фізично загрозливі чоловіки можуть складати користь для інших членів соціальної групи, надаючи послуги керівництва внутрішнім угрупованням (наприклад, здійснення покарань) та представництвом між групами (наприклад, ведення переговорів з іншими коаліціями). Тому пристосування для розподілу соціального статусу призначені для інтерпретації фізичної загрозливості чоловіків як сигналу до цих лідерських здібностей. У результаті дослідження було виявлено, що для фізично сильних чоловіків більш позитивно передбачається рейтинг прогнозованого соціального статусу в організації, і цей ефект був опосередкований уявленнями про те, що сильніші чоловіки володіють більшим спектром лідерських здібностей як в рамках виконання обов'язків у групі, так і у взаємодії з іншими групами. Тим не менш, сильні чоловіки, які сприймалися як агресивно зацікавлені у власних інте-

ресах, не отримали високого соціального статусу у своїх групах. Таким чином, зацікавленість особистості у групових цінностях та цілях є важливою умовою при дослідженні набуття особистістю соціального статусу у процесі міжгрупової взаємодії.

На початку 50-х років XX ст. Т.Парсонс та Р. Бейлс використали чотирьохфункціональну схему для дослідження малих груп. Відтак сфера її використання була розширена на пояснення функціонування "великих" суспільних утворень, а також процесу адаптації особистості в процесі соціалізації та економічних процесів [4]. Ідея полягає в тому, що кожна соціальна система розв'язує чотири функціональні завдання (табл. 1). Дві перші функції відносяться до ступенів системи та зовнішнього середовища (враховуються фізичні потреби учасників взаємодії), дві інші характеризують внутрішню організацію взаємодії соціалізованих індивідів (враховуються зразки культури) [5].

Таблиця 1. Чотирьохфункціональна схема:

Адаптація	Ефективна взаємодія із зовнішнім середовищем, яка передбачає передусім виробництво належних ресурсів, захист від фізичної чи соціальної загрози, а також отримання відповідної інформації про зовнішнє середовище.
Досягнення мети	Розв'язання проблем зовнішнього порядку передбачає внутрішню координацію системи, орієнтуючи цим колективні дії акторів.
Інтеграція	Підтримка довірливих стосунків між учасниками інтеграції та перемога у конфліктних ситуаціях. У малих (контактних) групах інтеграція пов'язана з міжособистісними стосунками, у "великих" суспільних об'єднаннях здійснюється інтеграція міжгрупових стосунків.

Підтримка латентного зразка	Критерії "членства" у груповій взаємодії, типові форми поведінки та рольові репертуари, які дозволяють виробляти загальні норми.
-----------------------------	--

Експериментальне опрацювання чотирьохфункціональної схеми в малих групах, члени яких розв'язують спільне завдання, показало, що мотиваційні та поведінкові характеристики учасників взаємодії залишаються нерозв'язаним доти, доки не буде напрацьований "зразок" адаптивної поведінки, яка відповідає розв'язанню групового завдання, а на створення сценарію адаптивної поведінки відповідно буде мати вплив соціальний статус особистості відносно даної групи. Т.Парсонс і Р.Бейлс зауважили, що різні "типові змінні", куди буде входити і займана соціальна групова позиція, функціонально пов'язані з різними адаптивними механізмами соціальної системи. Наприклад, "афективна поведінка відповідає інтеграції та досягненню мети, однак не допомагає в підтримці зразка та адаптації, де потрібна афективна нейтральність" [5]. Суперечливі орієнтації індивідуальних актів координуються в чотирьохфункціональній схемі. Що ж до малих груп, то це виявляється в їхній диференціації на чотири системи, кожна з яких специфічним чином пов'язує акти. Р.Бейлс, наприклад, встановив, що лідерські поривання, що корелюють із проявленням особистостей із високим статусом, переважно проявляються в тих ситуаціях, коли група зосереджена на розв'язанні завдання (досягненні мети), а не на особистих стосунках (інтеграції).

Отже, до соціально-психологічних характеристик набуття соціального статусу в процесі міжособистісної взаємодії відноситься обов'язкове виконання спільної діяльності, згуртованість колективу, лідерство та престиж, зацікавленість особистості у групових цілях, групова мотивація. Аналіз соціально-психологічних характеристик набуття особистістю соціального статусу у процесі міжособистісної взаємодії підтверджує доцільність розгляду соціального статусу в межах трьох основних психологічних вимірів: особистісні характеристики, групові процеси та соціальні умови.

Соціальний статус трактується як: інтегрований показник положення особи або соціальної групи в суспільстві; позиція, яку займає суб'єкт, засвоюючи соціальні норми та уявлення про сукупність прав та обов'язків цієї позиції; елементарна одиниця соціальної системи, позиція людини у суспільстві, яка залежить від характеру та умов спільної діяльності. Таким чином, соціальний статус – це позиція особистості або соціальної групи у суспільстві, яка визначається з одного боку характеристиками цієї особистості або групи, з іншого – характеристиками суспільства та умов спільної діяльності.

Соціальний статус у більшості досліджень представлено у межах соціально-стратифікаційного та функціонально-рольового підходів. Перший підхід визначає соціальний статус як явище, яке сформоване зовнішніми аспектами, до яких відносяться соціально-демографічні характеристики такі як вік, стать, рівень освіти, родовий та професійний статуси. Другий підхід надає значення особистості як ключовій складовій соціального статусу, яка здатна набувати відповідного соціального статусу залежно від особистісних характеристик та соціально-психологічних умов [4].

Соціальний статус у малій групі не дорівнює соціометричному статусу, оскільки набуття соціального статусу у малій групі відбувається завдяки комплексній взаємодії психологічних явищ, які стосуються як особистісних характеристик, так і групової динаміки, і критерієм визначення соціального статусу у малій групі є співвідношення взаємних і невзаємних виборів, оскільки соціальний статус відображає позицію людини у малих групах в цілому; набуття соціометричного статусу базується на особливостях групової динаміки і критерієм визначення є кількість взаємних виборів у межах малої групи, оскільки соціометричний статус відображає позицію людини в ієрархії виключно внутрішньогрупових відносин.

Компонентна структура соціального статусу остаточно залишається невизначеною, хоча позиціонування та рольове функціонування залишаються найбільш важливими орієнтирами задля визначення компонентного наповнення. Компонентна структура соціального статусу може бути динамічною та залежати від умов,

у яких набувається або проявляється соціальний статус. До основних динамічних особливостей соціального статусу відносяться: тип середовища, специфіка розвитку групи, тип групи, наявність зовнішніх атрибуцій, особливості внутрішньо-змістовної сторони та зовнішньо-номінаційної форми. Соціальний статус має велику кількість взаємозв'язків, які характеризуються широким змістовим спектром, зокрема взаємозв'язки з: проявом агресивності; формуванням емоційного інтелекту дітей та сприймання ними інших людей; слідуванням популізму; з психічним і фізичним здоров'ям людини; проявами депресії, тривожності; особливостями переживання стресових та травмуючих ситуацій, навичками та сценаріями соціальної адаптації.

Отже, актуальність вирішення проблем адаптації зумовлена нагальними потребами у зв'язку із війною між Україною та Росією та відповідних соціальних перетворень, пов'язаних із даними подіями. Зміна соціального статусу особистості виступає предиктором процесу адаптації як цивільного населення так і військовослужбовців. Найактуальніші зміни, які переживають громадяни різних країн, але громадяни українського суспільства зокрема, до яких відносяться: зміни соціального статусу у зв'язку із втратою майна, близьких, переїзду до іншого регіону або країни, набуття статусу біженця, ВПО, зміни сімейного статусу (вдова, вдівець, сирота), професійного статусу: військовослужбовець тощо. До основних динамічних особливостей соціального статусу відносяться:

тип середовища,
специфіка розвитку групи,
тип групи,
наявність зовнішніх атрибуцій,
особливості внутрішньо-змістовної сторони та зовнішньо-номінаційної форми [4].

ЛІТЕРАТУРА:

Васютинський В. О. Інтеракційна психологія влади: дис. ... д-ра психолог. наук: 19.00.05. Київ, 2005. 492 с.

Дадаева Т. М. Социально-профессиональный статус преподавателей вуза: гендерный аспект. Интеграция образования. 2013. №3.

Камбур А. Соціальна адаптація особистості. – Чернівці: «Золоті литаври», 2012. – 252 с.

Лапшова Н. Соціально-психологічні кореляти соціометричного статусу студентів у групі.: автореф. дис. ... к. психол. н. : 19.00.05 - Соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — 2022. – 20 с.

Мойсеєнко В. В. Соціально-психологічні особливості статусу особистості в студентській групі. Теорія і практика сучасної психології. 2019. №2.С. 165 – 169.

Adler N., Singh-Manoux A., Schwartz J., Stewart J., Matthews K., Marmot M. G. Social status and health: a comparison of British civil servants in Whitehall-II with European-and African-Americans in CARDIA. *Social science & medicine*. 2008. №66(5). P. 1034 – 1045.

Antinyan A., Horvath G., Jia M. Social status competition and the impact of income inequality in evolving social networks: An agent-based model. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*. 2019. №79. P. 53 – 69.

Bernhardt A., Field E., Pande R., Rigol N., Schaner S., Troyer-Moore C. Male Social Status and Women's Work. *AEA Papers and Proceedings*. 2018. №108. P. 363 – 367.

Cheng T. J., Tracy J. L. Why Social Status Is Essential (But Sometimes Insufficient) for Leadership. *Trends in cognitive sciences*. 2020. №24(4). P. 261 – 263.

Cheng J. T. Two ways to the top: evidence that dominance and prestige are distinct yet viable avenues to social rank and influence. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2012. №104. P. 103 – 125.

Chen S. H., Gleason T. R., Wang M. M., Liu C. H., Wang L. K. Perceptions of social status in Chinese American children: Associations with social cognitions and socioemotional well-being. *Asian American Journal of Psychology*. 2019. №10 (4).

Caldwell A. E., Sayer R. D. Evolutionary considerations on social status, eating behavior, and obesity. *Appetite*. 2019. №132. P. 238 – 248.

Cundiff J. M., Boylan J. M., Muscatell K. A. The Pathway From Social Status to Physical Health: Taking a Closer Look at Stress as a Mediator. *Current Directions in Psychological Science*. 2020. №29(2). P. 147 – 153.

Gidron N., Hall P. A. The politics of social status: economic and cultural roots of the populist right. *The British journal of sociology*. 2017. №68. P. 57 – 84.

Grossmann I., Varnum M. E. Social class, culture, and cognition. *Social Psychological and Personality Science*. 2011. №2(1). P. 81 – 89.

Hoebel J., Maske U. E., Zeeb H., Lampert T. Social inequalities and depressive symptoms in adults: the role of objective and subjective socioeconomic status. *PloS one*. 2017. №12(1).

Ishii K., Eisen C., Hitokoto H. The effects of social status and culture on delay discounting. *Japanese Psychological Research*. 2017. №59(3). P. 230 – 237.

Kauffman B. Y., Bakhshaie J., Manning K., Rogers A. H., Shepherd J. M., Zvolensky M. J. The role of emotion dysregulation in the association between subjective social status and eating expectancies among college students. *Journal of American College Health*. 2020. №68(1). P. 97 – 103.

Kraus M. W., Piff P. K., Keltner D. Social class, sense of control, and social explanation. *Journal of personality and social psychology*. 2009. №97(6). P. 19 – 34.

Larrieu T., Cherix A., Duque A., Rodrigues J., Lei H., Gruetter R., Sandi C. Hierarchical status predicts behavioral vulnerability and nucleus accumbens metabolic profile following chronic social defeat stress. *Current Biology*. 2017. №27(14). P. 2202-2210.

Lea A. J., Akinyi M. Y., Nyakundi R., Mareri P. Dominance rank-associated gene expression is widespread, sex-specific, and a precursor to high social status in wild male baboons. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2018. №115(52). P. 163 – 171.

Lukaszewski A. W., Simmons Z. L., Anderson C., Roney J. R. The role of physical formidability in human social status allocation. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2016. №110(3). P. 385 – 406.

Lundberg J. Social status: a state of mind?: Doctoral dissertation: 1083. Linköping, 2008. 73 p.

Marmot M. Status syndrome. *Significance*. 2004. №1(4). P. 150 – 154.

Muscattell K. A., Dedovic K., Slavich G. M., Jarcho M. R. Neural

mechanisms linking social status and inflammatory responses to social stress. *Social cognitive and affective neuroscience*. 2016. №11(6). № 915-922.

Northway M. L., Frankel E. B., Potashin R. Personality and sociometric status. *Sociometry Monographs*. New York: Beacon House, 1947.

Park J., Kitayama S., Markus H. R., Coe C. L. Social status and anger expression: The cultural moderation hypothesis. *Emotion*. 2013. №13(6). P. 11 – 22.

Rahal D., Chiang J. J., Bower J. E., Irwin M. R. Subjective social status and stress responsivity in late adolescence. *Stress*. 2020. №23(1). P. 50 – 59.

Rivenbark J. G., Copeland W. E., Davisson E. K., Gassman-Pines A. Perceived social status and mental health among young adolescents: Evidence from census data to cellphones. *Developmental Psychology*. 2019. №55(3). P. 574 – 585.

Rizzo M. T., Killen M. How social status influences our understanding of others' mental states. *Journal of experimental child psychology*. 2018. №169. P. 30 – 41.

Roy A. L., Isaia A., Li-Grining C. P. Making meaning from money: Subjective social status and young children's behavior problems. *Journal of Family Psychology*. 2019. №33(2). P. 240 – 245.

Schneider S. M. Why income inequality is dissatisfying—Perceptions of social status and the inequality-satisfaction link in Europe. *European Sociological Review*. 2019. №35(3). P. 409 – 430.

Schram A., Brandts J., Gërkhani K. Social-status ranking: a hidden channel to gender inequality under competition. *Experimental economics*. 2019. №22(2). P. 396 – 418.

Snibbe A. C., Markus H. R. You can't always get what you want: educational attainment, agency, and choice. *Journal of personality and social psychology*. 2005. №88(4). P. 703.

Snyder-Mackler N., Sanz J., Kohn J. N., Brinkworth J. F. Social status alters immune regulation and response to infection in macaques. *Science*. 2016. №354(6315). P. 1041 – 1045.

Wang Y., Matz-Costa C. Gender differences in the effect of social

resources and social status on the retirement satisfaction and health of retirees. Journal of gerontological social work. 2019. №62(1). P. 86 – 107.

Waseem F., Jibeen T., Iqbal W. Z. Determinants of Life Satisfaction: Role of Living Arrangements, Social Status, and Perceived Satisfaction in Women. Journal of International Migration and Integration. 2019. №1. P. 15 – 23.

Weiss Y., Fershtman C. Social status and economic performance:: A survey. European Economic Review. 1998. №42(3-5). P. 801 – 820.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ягунова Ю.В.

магістрантка ОП «Психологічна реабілітація»

Донецького національного університету імені Василя Стуса

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабну війну проти України. Українське суспільство опинилося в умовах, яких не зазнавало понад 70 років. В країні був введений військовий стан та оголошена загальна мобілізація населення. Повномасштабна війна – це велике випробування матеріальних, духовних, моральних сил нації, держави та її збройних сил. Події останніх місяців в Україні засвідчили неспроможність міжнародних організацій (Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі) до забезпечення міжнародної безпеки, врегулювання міжнародного збройного конфлікту та протидії міжнародному тероризму держави-агресора.

За таких умов кадрові військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії України, Сил територіальної оборони та мобілізовані до цих структур громадяни стали єдиною силою, здатною зберегти суверенітет нашої держави та захистити цивільне населення від військової агресії.

Умови бойових дій, тотальна невизначеність майбутнього поста-